

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ

Мудрак Н. О.

аспірантка кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Швидкий розвиток транснаціональної торговельної діяльності, глобалізація міжнародної економіки і вільний рух фінансового капіталу обумовили виникнення необхідності у розвитку і ефективному налагодженні глобального (міжнародного) і регіонального співробітництва по протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом і ухилянню від сплати податків, а також впровадженню єдиних стандартів податкового контролю над ризиковими операціями. Сьогодні ці процеси відомі як «глобальна деофшоризація» при розумінні того, що щорічно використання офшорів надає можливість їх користувачам не сплачувати податки на прибуток у розмірі 2,5 трлн. дол. (для порівняння, це приблизно відповідає ВВП таких розвинених країн, як Великобританія або Франція). Наразі у процесі деофшоризації світової економіки провідну роль відіграють країни G20 і міжнародні організації – ООН, ОЕСР і Цільова група з боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF). Основними причинами об'єднання їх зусиль є наступні: а) застосування компаніями (особливо ТНК і міжнародними холдингами) у власній господарській діяльності агресивного податкового планування із залученням компаній, зареєстрованих у офшорних юрисдикціях; б) широке використання послуг «номінального власника» корпоративних прав офшорних компаній, з метою приховування їх реальних власників; в) застосування зазначених компаній у схемах ухиляння від сплати податків і наступної легалізації незаконно отриманих доходів у вигляді інвестицій; г) відсутність у багатьох офшорних юрисдикціях належного правового механізму нагляду і контролю над господарською діяльністю компаній з

обов'язковим проведенням їх аудиту. Крім цього, поштовхом до розробки дійових заходів по боротьбі з офшорами також стали гучні міжнародні скандали («Panama papers» і «Paradise Papers»), фігурантами яких стали відомі політики, власники ТНК та інші публічні особи.

Початок глобальної боротьби із прихованням капіталу від оподаткування припадає на 2010 р., коли в США був прийнятий Закон про оподаткування іноземних рахунків (Foreign Account Tax Compliance Act, FATCA), прийняття якого мало значні зовнішньоекономічні наслідки. Закон зобов'язує іноземні фінансові організації (включаючи іноземні банки) надавати у Федеральну податкову службу США інформацію про відкриття рахунків резидентами США. Введення такого правового механізму дозволяє США досить успішно боротися з легалізацією доходів і ухилянням від сплати податків по усьому світу. Дійсно, сьогодні США і Великобританія є лідерами в боротьбі з ухилянням від сплати податків. І хоча в США відсоток використання незаконних способів оптимізації податків досить низький, а платники податків, особливо великі, використовують законні способи оптимізації податків і «лазівки» у законодавстві (що по суті не заборонено), такі фінансові організації як, наприклад, Rothschild & Co. і Trident Trust Co., що надають послуги по «податковій мінімізації», пішли з офшорів у штати Неваду, Південну Дакоту і Вайомінг [1].

У 2013 р. ОЕСР був розроблений План з протидії розмивання бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування (Base Erosion and Profit Shifting, BEPS), що передбачає 15 кроків, які складають методологічну основу протидії мінімізації податків на транснаціональному рівні. Ключовими способами у реалізації плану є: а) автоматичний обмін податковою інформацією між національними податковими органами; б) удосконалювання положень спільних умов про запобігання подвійного оподаткування; в) застосування багатобічного правового інструмента (Модельної Конвенції ОЕСР) для внесення змін у податкові конвенції; г)

удосконалення правового регулювання трансферного ціноутворення; д) посилення боротьби зі нелегальними податковими схемами (harmful tax practices) із застосуванням принципів прозорості і пріоритету змісту над формою; е) введення у національне законодавство поняття контрольованих іноземних компаній і обмеження перерахування такими компаніями власного прибутку у офшорні або низькоподаткові юрисдикції. Слід зазначити, що хоча план BEPS і носить рекомендаційний характер, однак уже більш 100 країн світу повністю або частково імплементували його механізми у національне законодавство та ефективно їх використовують у своїй податковій політиці.

Сьогодні для української економіки характерний високий ступінь офшоризації, причому більшість великих приватних компаній України контролюються холдинговими центрами, інкорпорованими в юрисдикціях, які входять у офшорні фінансові мережі. Через офшорні і спаринг-офшорні юрисдикції основні потоки капіталу (прямі іноземні інвестиції, кредити та позики, торгівля на фондових ринках) здійснюються транзитом в Україну і з України, при цьому від 2/3 до 3/4 усіх іноземних інвестицій, накопичених і відправлених за кордон, пов'язані з офшорними і спаринг-офшорними юрисдикціями. Офшори залишаються незмінним атрибутом зовнішньоекономічної діяльності українських експортерів. Згідно даним дослідження ISET, у 2017 р. частка зовнішньоекономічних контрактів, у рамках яких товар проходить через компанії зареєстровані у «податкових гаванях», перевищує 80 % (5-6 років тому аналогічний показник не перевищував 40 %), обсяг транскордонних фінансових потоків українського походження з ознаками переміщення прибутку оцінювався у \$14-16 млрд., а загальні щорічні втрати податкових надходжень у бюджету становлять 50-65 млрд. грн. [2].

Крім того, більш 60 % зовнішньої корпоративної заборгованості припадає на офшорні і спаринг-офшорні юрисдикції, що пов'язано із так званим «кредитним інвестуванням», коли прямі інвестиції в Україну

заміщаються кредитами, що певною мірою страхує інвестиційні ризики завдяки можливості використовувати міжнародний арбітраж. Згідно неофіційних даних, близько 98 % первинних розміщень паперів (ІРО) найбільших українських компаній здійснювалися із використанням іноземного права, під іноземною юрисдикцією перебувають 80 % угод по структуризації ліцензійних угод і створенню венчурних фондів, що працюють в Україні й 50 % угод по структуризації бізнесу. Щодо зовнішньоторговельної складової, то переважна частина торгівлі зерном здійснюється через голландських і, особливо, швейцарських зернотрейдерів, які використовують кантональні спеціальні режими офшорного типу.

У цілому великому бізнесу, орієнтованому на зовнішні ринки, офшори дозволяють легше вирішувати питання залучення іноземних інвестицій і кредитів, створювати більш ефективну юридичну базу вирішення спорів, реалізовувати великі міжнародні проекти. Більше того, їх використання виправдане при здійсненні ІРО на закордонних фінансових ринках, угод злиття/поглинання, при розміщенні замовлень на морські судна і експорті складного устаткування з метою мінімізувати ризики неплатежу. Крім того, створення офшорних розрахункових центрів як форми фінансового аутсорсингу може бути доцільним при реалізації довгострокових контрактів (наприклад, по довгострокових поставках сировини у окремі країни і регіони, особливо за умови коли вони є гарантією під отримані раніше кредити від західних банків). Усе це, дійсно, відповідає сучасній міжнародній торговельній практиці (показовим прикладом може бути компанія «Боїнг», яка має свій експортний хаб на Кайманових островах) [3, р. 21-42].

Сучасні негативні прояви використання офшорів в українській практиці визначаються низкою чинників – характером проведеної в 1990-і рр. приватизації, слабкістю української банківської системи, нерозвиненістю фондового ринку, значними масштабами тіньового

сектору і корупції. При цьому головні загрози, з якими зустрічається держава, пов'язані з ризиком втрати контролю над стратегічними активами, суспільною інфраструктурою і оборонною індустрією а, отже, втратою керованості економікою, механізмів регулювання платіжного балансу та інвестиційного процесу. У свою чергу, усунення пов'язаного з офшоризацией негатива не повинно, з одного боку, бути сфокусоване на введенні жорстких заборонних заходів, оскільки їх результатом (за умов діючого режиму руху капіталів) буде лише посилення нелегального витоку капіталів і зростання ризиків при здійсненні іноземних інвестицій в Україну. З іншого боку – адміністративно непродуманими, щоб не підірвати конкурентні позиції українських компаній, які використовують офшори як об'єкти та інструменти міжнародної конкуренції. Тобто, активізація боротьби із кримінальними і напівкримінальними схемами на повинна поширюватися на законослухняний бізнес (він не повинен перетворюватися на жертву антиофшорної кампанії), при цьому доцільність використання офшорів повинна визначатися лише самою бізнес-структурою, а не будь-яким регулюючим державним органом, не відповідальним за результати її діяльності.

У 2017 р. Україна приєдналася до реалізації 4 кроків плану BEPS (так званий «мінімальний стандарт»), узявши на себе зобов'язання по боротьбі з нелегальними податковими практиками, перегляду діючих угод про запобігання подвійного оподаткування і удосконаленню документації з трансферного ціноутворення. Варто відзначити, що до моменту приєднання до плану BEPS, податкове законодавство України вже містило достатнє правове регулювання певних зовнішньоекономічних операцій. Найбільш значимими законодавчими змінами в сфері оподаткування, які пов'язані із процесом деофшоризації української економіки і які вплинули на зовнішньоекономічну діяльність, є наступні податкові механізми:

1. *Трансферне ціноутворення й застосування правила «витягнутої руки».* Введення в Україні системи державного регулювання у сфері

трансферного ціноутворення пояснюється значним зростанням обсягу зовнішньоекономічних експортно-імпортних операцій за участю українських компаній, що входять до складу ТНК і міжнародних фінансово-промислових груп. При цьому, мінімізація оподаткування відбувається за рахунок того, що при виконанні зовнішньоекономічного контракту у контрагента, який перебуває у юрисдикції з високим рівнем оподаткування (наприклад, компанії з України) декларуються збитки або мінімальний прибуток, а у контрагента з низькими податковими ставками – максимальний прибуток. Фактично контрагент із офшорної або низькоподаткової юрисдикції виступає «посередником», що формує додану вартість. Саме у зв'язку з необхідністю протидії таким податковим схемам оптимізації прибутку, у 2013 р. Податковий кодекс України був доповнений статтею 39 «Трансферне ціноутворення». Завдяки цим змінам, був законодавчо закріплений «принцип витягнутої руки», згідно з яким обсяг оподаткованого прибутку, отриманого платником податків за умови участі у одній або декількох контрольованих операціях (зовнішньоекономічних операціях зі зв'язаними особами-нерезидентами або нерезидентами, зареєстрованими у офшорних юрисдикціях) вважається таким, якщо умови таких угод не відрізняються від умов, які застосовуються між незв'язаними особами у ідентичних неконтрольованих операціях.

2. «Правило тонкої капіталізації» (англ. — *thin capitalization*). Законодавче закріплення цього правила пояснюється тим, що одним з ефективних способів мінімізації українськими компаніями податкового навантаження у межах міжнародного руху капіталу, є виплата дивідендів нерезиденту під виглядом відсотків по наданому кредиту. Характерними ознаками такого виду ухилення від оподаткування є надання «зв'язаній» особі кредиту (позики) у значній сумі по досить високій процентній ставці за умов недостатності рівня платоспроможності або навіть збитковості позичальника. У зв'язку з розповсюдженням в Україні застосуванням такого

методу податкової оптимізації, особливо у економічній діяльності компаній, що входять у структури власності великих ТНК, були внесені відповідні зміни у Податковий кодекс України (п. 140.2 ст. 140 ПКУ). Сутність зазначеної норми полягає у тому, що віднесення суми нарахованих відсотків на податкові видатки українських підприємств у повному обсязі можливо лише за умови, якщо сума боргових зобов'язань, що виникли в операціях зі «зв'язаними» особами-нерезидентами, не перевищує суми власного капіталу у 3,5 рази (для фінансових компаній – у 10 разів). А якщо ні, то нараховані у бухгалтерському обліку відсотки по боргових зобов'язаннях будуть включатися до складу податкових видатків відповідного податкового періоду лише у розмірі 50 % за даними фінансової звітності звітного податкового періоду, у якому здійснюється нарахування таких відсотків (інші відсотки підлягають включенню у податкові видатки майбутніх періодів до їх повного використання, однак з обліком щорічного їх зменшення на 5% [4].

3. Концепція бенефіціарного власника. Суть концепція полягає у тому, що при виплаті доходу нерезиденту (юридичній або фізичній особі) право на звільнення від оподаткування або застосування зменшеної ставки податку на підставі міжнародного договору може бути реалізоване лише у випадку якщо такий нерезидент є фактичним одержувачем (власником) доходу. Закріплення у Податковому кодексі України (п. 103.2 ст. 103 ПКУ) поняття «бенефіціарного власника» має на меті боротьбу з агресивним податковим плануванням українських компаній із застосуванням кондуїтних структур (так званих «компаній-оболонок», які не здійснюють фактичної господарської діяльності), що зареєстровані у офшорних або низькоподаткових юрисдикціях і використанням послуг номінального сервісу (номінальних власників).

Необхідно також окремо зазначити, що незважаючи на здійснення важливих перетворень у процесі оподаткування зовнішньоекономічних операцій, правове регулювання пов'язаної із цим сфери обігу валюти і

валютного контролю протягом тривалого часу залишалося на архаїчному рівні і було досить зарегульовано (наприклад, додаткові валютні обмеження у зазначеній сфері вводилися також Національним банком України (НБУ), які були спрямовані на протидію вивозу фінансового капіталу з України, різного роду перевірки прозорості структури власності компаній і джерел походження їх коштів). Розуміючи необхідність реформування валютного ринку і встановлення «нових правил гри», а також поліпшення інвестиційного клімату в Україні, НБУ протягом 2017-2018 рр. була розроблена й впроваджена в дію Концепція нового валютного законодавства. Основними принципами Концепції є значна лібералізація в регулюванні грошово-кредитного й валютного ринку України й декларування переходу від дозвільної (ліцензійної) системи валютного контролю до «процедури сповіщення» при здійсненні валютних операцій. Наслідком реалізації НБУ зазначеної концепції є Закон «Про валюту», що вступає у силу у січні 2019 р. і суттєво змінює підходи до валютного регулювання. Так, для компаній, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, передбачено скасування граничних строків закриття контрактів (протягом 180 днів) і зняття валютного контролю операцій, які не перевищують 150 тис. грн., що дозволить українським компаніям-експортерам передбачати очікувані строки виконання власних зовнішньоекономічних контрактів без яких-небудь покарань у випадку їх недотримання і значно зменшить навантаження на українські банки по кількості перевірок зовнішньоекономічних операцій.

Сьогодні в Україні попит на офшори залишається стабільним через високі економічні й політичні ризики для бізнесу. Крім того, не слід забувати й про генетичну пам'ять українців, не схильних довіряти обіцянкам уряду. Офшорні структури українського бізнесу – це, у першу чергу, центри концентрації прибутку, який вони отримують в Україні і виводять з-під українського оподаткування, а також надійні «сейфи» для майна і статків, отриманих як законним, так і в значній мірі кримінальним

шляхом. Однак, вільний рух капіталу, прозорість фінансових трансакцій, дотримання єдиних підходів до оподаткування стали актуальним світовим трендом деофшоризації, необхідним елементом податкової політики кожної національної держави і світової економіки в цілому. Хоча Україна хоча із запізненням впроваджує у законодавство прогресивні механізми боротьби з ухиляннями від оподаткування або його мінімізацією, а також протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, цей процес буде досить тривалим, що вимагає консолідації зусиль держави і бізнесу.

Література

1. Королева А. Новый стандарт налоговой прозрачности – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://expert.ru/2013/05/6/novyij-standart-nalogovoj-prozrachnosti/>

2. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektu-skhem>

3. Clemens F. Taxevasion, tax avoidance and tax expenditures in developing countries: A review of the literature / F. Clemens // Oxford University Centre for Business Taxation. – 2010. – 76 p.

4. Столярук Е. Глобальная деофшоризация и ее влияние на внешнеэкономическую деятельность – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gryphongroup.com.ua/ru/globalna-deofshorizatsiya-ta-yiyi-vpliv-na-zed/>